

Vermogensverhoudingen in Nederland: empirische bevindingen

Nico Wilterdink

1. Inleiding

Bezitsverhoudingen, de betrekkingen tussen rijk en arm, "haves" en "have-nots", zijn van oudsher opgevat als een essentieel onderdeel, zo niet de basis van sociale ongelijkheid. Des te opmerkelijker is het, dat het empirisch sociologisch onderzoek op dit terrein uiterst schaars is, zeker waar het contemporaine samenlevingen betreft (1). Afgezien van enkele elite-studies (2), zijn over dit onderwerp voornamelijk theoretische algemeenheden te berde gebracht, waarbij men vaak is blijven steken in de tweedeling van "bezitter" versus "niet-bezitter" (3). Invloed van het marxisme zal aan dit laatste niet vreemd zijn. We kennen uit het marxisme de veel bediscussieerde categorie van "bezit van de produktiemiddelen" als basis voor een klassendichotomie, en de standaard-kritiek hierop die de door Marx geponeerde consequenties van bezitsverhoudingen voor economische en politieke macht aanvecht (4). In dit debat is echter weinig aandacht besteed aan andere vormen van bezit dan dat van produktiemiddelen, aan de betekenis van bezit voor status en levensstijl, aan de feitelijke spreiding van bezittingen, aan de betekenis van bezit in de verhouding tussen generaties en aan de mate van ongelijkheid van kansen in het verwerven van bezit. Op al deze terreinen hebben zich gedurende deze eeuw waarschijnlijk belangrijke veranderingen voltrokken.

Ook onder economen lijkt thans betrekkelijk weinig belangstelling voor bezitsverhoudingen en vermogensverschillen te bestaan. De recente economische literatuur erover is niet erg omvangrijk in vergelijking met de stroom van geschriften die de laatste jaren zijn verschenen over het verwante thema van inkomensverdeling (5). Steeds verder heeft de aandacht zich in de loop van deze eeuw verschoven van bezit naar inkomen, zowel onder politici, journalisten en andere "opinion leaders" als onder de invloedrijkste kennisspecialisten, de economen. Deze verschuiving vindt ook wel een "reële" basis in economische veranderingen. Economen zelf wijzen er met name op dat het aandeel van vermogensinkomsten in het nationaal inkomen sterk is verminderd en bijgevolg ook het belang van vermogensverschillen voor de inkomensongelijkheid veel minder groot is geworden (6).

Als argument om bezitsongelijkheid bij het bestuderen van sociale ongelijkheid dan maar verder buiten beschouwing te laten,

lijkt me dit echter onvoldoende. Ook als vermogensverschillen als bron van inkomensverschillen tegenwoordig te verwaarlozen zouden zijn (wat niet het geval is), zou gewezen moeten worden op diverse differentiële voordelen die bezittingen, ook nu nog, voor de bezitter met zich meebrengen. Als belangrijke "economische" functies (6a) die privé-bezit (of meer in het bijzonder: privé-eigendom) ook thans in Westerse, kapitalistische samenlevingen voor individuele bezitters heeft, zijn te noemen:

- Bezit als bron van inkomsten in engere zin, dat volgens huidige belastingwetten onder "belastbaar inkomen" valt en als zodanig wordt geregistreerd: winst, rente, dividend, pacht, huur.
- Bezit als bron van inkomen in ruimere zin, dat niet geregistreerd wordt: feitelijke of potentiële inkomsten ten gevolge van de waardevermeerdering van goederen. Deze vermogenswinsten worden door economen in het algemeen buiten beschouwing gelaten, wanneer zij wijzen op het verminderde belang van vermogensverschillen voor inkomensongelijkheid.
- Bezit als bron van besparingen op uitgaven, - wat men heeft, hoeft men niet meer te kopen. Een groter deel van het inkomen kan hierdoor worden vrijgemaakt voor andere uitgaven, en ook in die zin zou men kunnen spreken van een verhoging van het reële inkomen.
- Bezit als bron van bevrediging van "materiële" behoeften, doordat het betrekking heeft op consumptiegoederen. Men denke hier aan goederen als huizen (7), auto's, meubels, schilderijen, enz.
- Bezit als actuele of potentiële verbeteringsbron. Men kan op bezit interen, het te gelde maken en dit geld besteden, zodat men voor kortere of langere tijd zijn levenspeil kan verhogen, of dit kan handhaven bij vermindering van inkomen. Bezit kan aldus de individuele vrijheid vergroten, de mogelijkheid verschaffen om zich althans tijdelijk aan verplichtingen van arbeid te onttrekken.
- Bezit als reserve voor later, - bijvoorbeeld om gevolgen van ziekte, ouderdom en dood op te vangen. Deze functie sluit nauw aan bij de vorige, maar is er van te onderscheiden. Ook als men nooit op zijn bezit inteert, is het volgens deze functie van betekenis: het kan een gevoel van veiligheid verschaffen, de toekomst minder dreigend of extra aantrekkelijk maken.
- Bezit als bron van accumulatie van bezit. Het is de moeite waard deze functie apart te noemen, omdat zij van groot belang is in de dynamiek van bezitsverhoudingen. Naarmate men meer bezit, althans tot een bepaalde grens, is het eenvoudiger nog meer te gaan bezitten: besparingen op inkomen zijn gemakkelijker en men heeft betere mogelijkheden tot winstgevende beleggingen. Uiteraard is dit - ook dit - geen algemene wetmatigheid, maar een uitspraak die gebonden is aan een samenleving met een markteconomie en een gestadig groeiende productie, waarin spaarzaamheid als normaal en wenselijk geldt en de sociale druk tot "conspicuous consumption" niet bijzonder groot is.

Al deze "economische" functies van bezit zijn verbonden met de meer algemene functies van vrijheid, macht en prestige. Bezittingen vergroten de individuele speelruimte, de vrijheid die men heeft om bijv. te kiezen tussen verschillende consumptieve bestedingen, tussen consumptie en sparen, tussen werken en luieren en zich ontwikkelen, tussen reizen en thuis blijven, tussen het bewonen van een of twee huizen, enz. Bezit van produktiemiddelen verschafft, met name in de "klassieke" vorm van kapitalistische eigendom, een machtsverwicht over degenen die met die produktiemiddelen werken, toegang tot economische markten en invloed op investeringsstromen. Door het tonen van imponerende bezittingen (variërend van een uitgestrekt landgoed tot een zeldzame postzegel) en het verdelen van materiële gunsten kunnen bezitters zich een hoger prestige verwerven. In werkelijkheid gaat het bij deze machts- en prestige-functies natuurlijk niet om afzonderlijk opererende individuen: bezitsverhoudingen zijn nauw verbonden met de formatie van sociale klassen of lagen met bijbehorende restricties op sociale omgang, verschillen in levensstijl en verschillen in toegang tot machtscentra. Ook op deze indirecte wijzen is bezit verbonden met macht en prestige.

Volgens een zeer algemene omschrijving heeft bezit betrekking op rechten ten aanzien van schaarse waardevolle zaken. Die rechten kunnen variëren van stilzwijgend en informeel tot wettelijk omschreven en gesanctioneerd door - in laatste instantie - het geweldsmonopolie van de staat. In dit laatste geval kunnen we spreken van "eigendom", - een begrip dat overigens moeilijk te abstraheren is van "burgerlijke" noties van individuele vrijheid en onschendbaarheid, van een onverdeeld recht op het "gebruik en misbruik" van een goed. In werkelijkheid is deze vrijheid tot "gebruik en misbruik" nooit absoluut geweest, en in de loop van deze eeuw is zij steeds meer ingeperkt. Het begrip "privé-eigendom" blijft zijn toepasbaarheid in Westerse samenlevingen echter behouden; rechten op beheer, overdracht en verwerving van opbrengsten van goederen zijn nog steeds in hoge mate aan elkaar gekoppeld en worden voor een groot deel toegeschreven aan afzonderlijke individuen, die daarmee andere individuen van gebruik kunnen uitsluiten. Privé-eigendom drukt, als alle vormen van bezit, aan de ene kant wederzijdse afhankelijkheid tussen mensen uit - waar mensen met elkaar geen rekening hoeven te houden, formuleren ze geen bezitsrechten ten opzichte van elkaar -, maakt aan de andere kant een zekere mate van individuele onafhankelijkheid mogelijk. In de maatschappij waarin de institutie van privé-eigendom haar hoogtepunt bereikte, die van het 19e eeuwse kapitalisme, kreeg het beeld van de maatschappij als een verbond van in principe vrije en onafhankelijke individuen zijn ruimste verbreiding.

De bovengenoemde functies van bezit, die vooral op privé-eigendom betrekking hebben, variëren naar de aard der bezittingen. Sommige, zoals obligaties, spaartegoeden en hypotheeken, dienen zelden ergens anders toe dan als veilige bron van (in

principe belastbaar) inkomen en als reserve voor later; andere, zoals aandelen en onroerend goed, zijn daarnaast ook geschikt voor het verwerven van vermogenswinsten, van inkomen in ruimere zin dus. Van consumptiegoederen staat de direkte consumptieve functie voorop, al dan niet verbonden met overwegingen van prestige, hoewel ze soms ook - denk aan kunstvoorwerpen en sieraden - een bron van inkomen-in-ruime-zin en een reserve voor later vormen. Cash-geld en girorekeningen dienen vooral als actuele of potentiële verteringsbron. De machtsfuncties van bezit gelden het duidelijkst voor bezittingen die - althans formeel - beschikking over produktiemiddelen met zich meebrengen: ondernemingen, aandelen, grond, gebouwen.

Noemenswaard in dit verband is verder het verschil tussen bezittingen die direkt verbonden zijn met de uitoefening van het eigen beroep, en bezittingen die niet op deze wijze gebonden zijn. In het eerste geval is de overdraagbaarheid van het bezit - voorzover dit niet object is van beroepshandel - meestal gering, gegeven de beperkingen waaraan beroepsmobiliteit onderhevig is, en is het inkomen dat men met behulp van dit bezit verwerft althans voor een deel te beschouwen als inkomer uit arbeid. Niet-beroepsgebonden bezittingen kunnen in vergelijking hiermee gemakkelijker in geld worden omgezet, en het inkomen dat er eventueel aan ontleend wordt draagt duidelijker het karakter van "unearned income".

Sommige van de genoemde bezitsfuncties worden ook uitgeoefend door rechten op inkomsten die niet samengaan met de individuele beschikking over bepaalde materiële goederen of liquide middelen. Met de opkomst en uitbouw van de verzorgingsstaat zijn deze - wat men zou kunnen noemen - semi-privé-bezittingen steeds belangrijker geworden: sociale verzekeringen en voorzieningen, lijfrentes en levensverzekeringen, pensioenen, die met name de functie van het geven van materiële zekerheid uitoefenen.

Ondanks de verschillende functies van verschillende soorten bezittingen - de zojuist genoemde "rechten op inkomsten" niet meegerekend - zijn ze in zoverre vergelijkbaar dat ze alle een in een geldsom uit te drukken waarde hebben. Ze maken deel uit van een wat een vermogen wordt genoemd, d.w.z. de totale geldelijke waarde van een geheel van bezittingen (8). Aldus kunnen uiteenlopende bezittingen bij elkaar worden opgeteld, kunnen bezitters volgens één dimensie - die van het vermogen dat gevormd wordt door de bezittingen die ze elk in eigendom hebben - met elkaar worden vergeleken en kan een rangorde van rijk naar arm, van grote naar kleine vermogens worden opgesteld. Een dergelijke werkwijze is niet zomaar een constructie, opgelegd aan de sociale werkelijkheid: de geldelijke waarde van goederen is de meest algemene uitdrukking voor de hoeveelheden van andere goederen die in ruil ervoor kunnen worden verkregen, en mensen schatten elkaars rijkdom in termen van die waarde. De vermogeneigenschap van bezittingen vloeit voort uit de overdraagbaarheid en ruilbaarheid ervan via geldelijke transacties. Uiteraard geldt dit - alweer - alleen voor samenlevingen

met een geld- en markteconomie. Hierin zijn verschillende soorten bezittingen in hoge mate voor elkaar inwisselbaar, hetgeen bezitters allerlei keuzemogelijkheden geeft en hen in staat stelt de verschillende functies van bezittingen tegen elkaar af te wegen.

Dit artikel richt zich op de ontwikkeling van de globale vermogensverdeling in Nederland gedurende deze eeuw. Meer in het bijzonder gaat het om de vraag: Is er wat betreft de vermogensverhoudingen een tendens tot nivellering te onderkennen, en zo ja, in hoeverre is deze opgetreden en in welke perioden vooral?

De vraag naar nivellering in Westerse samenlevingen is nog steeds een fel bediscussieerde, zowel in de sociologie als daarbuiten. Aan de ene kant staan zij - marxisten, "elitisten" - die beweren dat er in de relatieve verhoudingen van macht en rijkdom sinds de 19e eeuw eigenlijk niets veranderd is, of dat de ongelijkheid in verschillende opzichten zelfs verscherpt is (9). Ze wijzen op de sterke kapitaalconcentratie in reuzenconcerns, de voortgaande centralisatie van economische en politieke macht, het vrijwel ontbreken van enige politieke participatie bij grote groepen en de blijvende problemen van armoede in verschillende Westerse landen. Daartegenover stellen allerlei sociologen en cultuurbeschouwers dat er in de loop van deze eeuw wel degelijk een proces van nivellering of "functionele democratisering" heeft plaatsgevonden (10). Ze wijzen op de uitbreiding van het kiesrecht en de groei van massa-organisaties, processen die worden geïnterpreteerd als manifestaties van verminderende machtsverschillen, op de uitbreiding van sociale voorzieningen en de toenemende overheidszorg voor leden van lagere sociale lagen, op de toename van sociale mobiliteit en de afbrokkeling van statusonderscheidingen, tot uiting komend in het langzamerhand verdwijnen van allerlei expressies van onderworpenheid en superioriteit in de omgang tussen leden van verschillende klassen. Ter adstructie voeren ze soms cijfers over de inkomensverdeling in verschillende jaren op die ook al wijzen in de richting van nivellering. Hun opponenten, met dergelijke cijfers geconfronteerd, benadrukken vaak dat deze onbetrouwbaar zijn, gezien o.m. de steeds grotere vormen aannemende belastingontwijking en -ontduiking (11), en verder vestigen ze er soms de aandacht op dat de "absolute" verschillen, gemeten in ronde guldens of dollars, alleen maar groter zijn geworden. Er zijn ook auteurs die in deze discussie een voorzichtige tussenpositie innemen: er is wel wat veranderd, zeggen ze bijvoorbeeld, maar veel is het niet (12). Het is duidelijk dat de verschillende standpunten nauw samenhangen met verschillen in wensen en waarдерingen. Het stilzwijgende uitgangspunt dat de meeste betrokkenen gemeen lijken te hebben, is dat nivellering op zichzelf wenselijk is, zodat het nadrukkelijk opmerken van die nivellering veelal wordt uitgelegd als uiting van tevredenheid met de bestaande maatschappij.

Terwijl de inkomensverdeling in dit debat vaak alle aandacht krijgt, is er nogal weinig aandacht besteed aan de vermogens-

verdeling. Om redenen die ik in deze inleiding heb aangegeven, vind ik dat een ernstige verwaarlozing. Zij is des te merkwaardiger omdat een beter zicht op ontwikkelingen in de vermogensverdeling duidelijke politieke en ideologische implicaties heeft. Is de door Marx voorziene bedrijfsconcentratie gepaard gegaan met een door hem eveneens verwachte opeenhoping van rijkdom in steeds minder handen? Of is juist de door allerlei politici bepleite "bezitsspreiding" opgetreden? Ik zal proberen deze vragen zo sec mogelijk te beantwoorden.

2. Schatting van het totale privé-vermogen

Ongelijkheid in bezitsverhoudingen kan zeer uiteenlopende vormen aannemen. Zij kan heel opvallend zijn uitgedrukt in de verhouding tussen de grootgrondbezitter en de kleine boeren die zijn land bewerken, of tussen de grootindustrieel en de arbeiders die deze in dienst heeft; zij kan veel minder scherp naar voren komen in de informele relatie tussen de rijke gastheer en zijn dankbare gasten, of in de concurrentieverhouding tussen twee zakenlieden die economisch bijna even sterk zijn. Al dergelijke verschillende uitingsvormen van bezitsongelijkheid komen in een cijfermatige benadering niet naar voren. Aan kwantificering en daarmee vergaande abstrahering valt echter niet te ontkomen, als men iets met enige zekerheid en met een hoge graad van algemeenheid wil zeggen over veranderingen in de mate van ongelijkheid. Cijfermatige bevindingen kunnen een houvast geven, intersubjectieve overeenstemming bevorderen.

Een eenvoudige en overzichtelijke kwantitatieve maatstaf voor de mate van ongelijkheid van vermogens kan gevonden worden in het aandeel van de meest vermogende zoveel procent van de populatie (bijv. 1% of 5%) in het totale vermogen van alle leden van die populatie bij elkaar (13). (Aangezien cijfers over categorieën minder welgestelden ontbreken of berusten op ruwe schattingen, komt men meestal niet verder dan het aandeel van die rijkste paar procent.) Een dergelijke maat is onafhankelijk van het prijsniveau en van de toevallige statistische klassen waarin de geregistreerde vermogens zijn gerubriceerd.

Een moeilijkheid bij deze benadering is de schatting van het totale vermogen van de betrokkenen, c.q. van alle Nederlanders bij elkaar. Het ligt voor de hand hierbij uit te gaan van het zgn. nationale vermogen. Schattingen hiervan zijn echter vrij schaars, verder ruw en niet zelden onderling tegenstrijdig (14). Bovendien is de relatie tussen het nationaal vermogen volgens de "objectieve" benadering (waarbij men de waarden van grond, huizen, fabrieken, enz. bij elkaar optelt) en de som van alle individuele vermogens onduidelijk; in elk geval is de eerste grootheid steeds veel groter dan de (vermoedelijke) tweede, zonder dat dit verschil geheel kan worden toegeschreven aan aanwijsbare niet-individuele vermogens (15).

Het is derhalve raadzaam een "subjectieve" benadering te volgen, waarbij men probeert individuele vermogens zo goed mogelijk te

schatten. Gegevens die in principe als basis hiervoor kunnen dienen, zijn die van de successiebelasting (vooral in Engeland en de Verenigde Staten veel gebruikt), die van de vermogensbelasting (voor Nederland en enkele andere landen bruikbaar) en gegevens over de inkomsten uit diverse vermogensbestanddelen (16).

Hier is voornamelijk gebruik gemaakt van gegevens van de vermogensbelasting. Schatting van de vermogens die onder de aanslaggrens van die belasting vallen en die daarom niet of slechts zeer onvolledig geregistreerd zijn, is gemaakt door extrapolatie vanuit de bekende gegevens op grond van een voor die gegevens gevonden regelmaat, gecombineerd met een aangenomen minimum-vermogen (17) (zie voor een nadere toelichting de appendix). Het voordeel van deze benadering is, dat steeds met hetzelfde type gegevens kon worden gewerkt, hetgeen de onderlinge vergelijkbaarheid sterk vergroot. Het nadeel is natuurlijk dat de veronderstelling van een zich voor de niet-bekende gegevens voortzettende regelmaat zeer dubieus is, zodat de schattingen op grond hiervan niet anders dan zeer ruwe benaderingen kunnen worden genoemd. Toch bleken enkele onafhankelijke toetsingen aan de hand van gegevens uit andere bron - met name cijfers over vermogensinkomsten en winsten - de gemaakte schattingen in bevredigende mate te bevestigen; bevredigend althans, wanneer men vooral streeft naar het krijgen van een globale indruk van de ontwikkeling op wat langere termijn.

Voor een nadere argumentatie en verdere uiteenzetting over de gevolgde werkwijze verwijs ik naar de appendix. Hier alvast een paar opmerkingen over het aangenomen minimum-vermogen, dat ieder lid van de populatie geacht wordt tenminste te bezitten, en de populatie zelf. Het minimum-vermogen is voor 1939 gesteld op de ronde som van tien gulden, een realistisch, want laag bedrag, dat bijzonder goed bleek aan te sluiten bij de gevonden regelmaat (18). Voor de andere jaren is dit minimum recht evenredig gesteld met het nationaal inkomen per hoofd van de bevolking, om hierin rekening te houden met zowel het variërende prijspeil als het veranderende welvaartsniveau (19).

Het zou misleidend zijn de populatie van "vermogensbezitters" gelijk te stellen met de totale bevolking van Nederland: in de eerste plaats, omdat kinderen vrijwel geen eigen vermogen hebben (maar doorgaans wel profiteren van het vermogen van volwassen leden van het huishouden waartoe zij behoren) en zij ook naar het oordeel van de leden van de samenleving geen zelfstandige rol van betekenis spelen in de kwestie van de verdeling tussen "arm" en "rijk"; in de tweede plaats, omdat echtgenoten in het algemeen profijt trekken van één "gepooled" vermogen; en ten derde, omdat in de wet op de vermogensbelasting gehuwde vrouwen geacht worden geen eigen vermogen te bezitten (tenzij "duurzaam gescheiden" levend), zodat in de belastingstatistieken de vermogens van man en vrouw zijn samengevoegd (20). Om deze redenen is als populatie van vermogensbezitters genomen: echtparen en ongehuwden van 20 jaar en ouder; deze uiteraard

enigszins willekeurige leeftijdsgrens is om geen andere reden genomen dan dat deze in de bevolkingsstatistieken wordt aangehouden.

De gegevens van de vermogensbelasting zijn voor de meeste jaren verwerkt en gepubliceerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek, in verschillende graden van gedetailleerdheid. (Voor een specificatie van de bronnen, zie noot 22.)

"Privé-vermogen" is hier bedoeld als vermogen van "natuurlijke personen", waar vermogen in eigendom van instellingen, zoals stichtingen, verenigingen en kerken, buiten valt; privé-vermogen staat hier dus niet tegenover publiek vermogen in strikt juridische zin. De berekende totalen zijn ook om andere redenen op zichzelf weinigzeggende grootheden, hebben slechts betekenis in relatie tot gegevens over de verdeling. Voorzover bijvoorbeeld de door middel van de vermogensbelasting geregistreerde vermogens vanwege belastingontduiking en onderschatting lager zijn dan de "werkelijke" vermogens - en dat is waarschijnlijk steeds in aanzienlijke mate het geval -, zijn ook de berekende totalen naar alle waarschijnlijkheid te laag; dit hoeft echter de bevindingen omtrent de verdeling niet wezenlijk aan te tasten.

Verder moeten we voor ogen houden, dat de aard van de geregistreerde en berekende vermogens is bepaald door wat in de wet op de vermogensbelasting als "belastbaar vermogen" is gedefinieerd. Belangrijke als vermogen op te vatten zaken blijven hier buiten, en wel met name de meeste duurzame consumptiegoederen, zoals meubels, "voorwerpen van kunst en wetenschap", huishoudelijke apparaten, enzovoort. Ook de als "semi-privé-vermogen" te betitelen pensioenrechten en - voor een groot deel - de rechten op lijfrente en polissen van levensverzekeringen worden niet geregistreerd (21). De voornaamste vermogensbestanddelen die in principe wel door de vermogensbelasting worden bestreken zijn: in eigen bedrijf of beroep gestoken vermogen; daar niet onder begrepen onroerend goed (huizen, grond); aandelen, obligaties, hypotheek, schuldbekentenissen en andere waardepapieren; en geld, in de vorm van spaartegoeden, bank- en girorekeningen en cash-geld.

Met deze punten voor ogen geef ik hieronder de resultaten van de berekeningen van het totale privé-vermogen in verschillende jaren; dit bij wijze van opstapje naar de volgende paragraaf, die handelt over de verdeling zelf.

Tabel 1 - Geschatte totale privé-vermogen in Nederland 1894-1973 (in miljarden guldens) en daarmee verband houdende grootheden (22).

jaar	omvang populatie (x 1000)	min.-verm. (guldens)	registratie- grens	verm. boven grens	verm. onder grens	Tot. verm.
1894	1838	5	13000	5,4	1,8	7,2
1908	2250	6	13000	6,6	2,1	8,7
1915	2528	7,5	16000	7,3	2,8	10,1
1920	2742	14	16000	13,6	4,2	17,7
1927	3074	12	16000	14,1	4,3	18,4
1930	3180	12	16000	15,6	4,9	20,6
1935	3552	8,5	16000	11,1	5,1	16,3
1939	3787	10	16000	12,4	5,4	17,8
1951	4210	25	20000	19,6	10,2	29,8
1955	4325	35	30000	26,5	14,5	40,9
1960	4541	50	50000	38,3	24,4	62,7
1965	4801	75	100000	50,4	48,2	98,6
1970	5279	120	100000	73,3	62,9	136,2
1973	5503	170	100000	93,0	74,5	167,5

Nogmaals: de hier gegeven totalen zeggen op zichzelf erg weinig. Ongetwijfeld zijn ze voor de meeste jaren - hoe men "privé-vermogen" ook definieert - te laag. Maar omdat de cijfers van de vermogensbelasting dat ook zijn, zou dit voor het nagaan van de verdeling eerder een voordeel dan een nadeel kunnen zijn.

3. Veranderingen in de vermogensongelijkheid: globale resultaten.

In de volgende tabel zijn de bevindingen omtrent de veranderingen in de verdeling van privé-vermogens samengevat.

Tabel 2 - Percentages van het totale privé-vermogen van de rijkste 0,1, 0,5, 1 en 5% van de Nederlandse bevolking (echtparen en ongehuwden van 20 jaar en ouder), 1894-1973.

jaar	rijkste 0,1%	rijkste 0,5%	rijkste 1%	rijkste 5%
1894	22,5	43	53	77
1908	23	43,5	54	78
1915	24	44	54	77
1920	22	40	49,5	74,5
1927	21,5	39	49	74
1930	21	38	47	74
1935	17	33	42	68
1939	19	35	46	70
1951	13	25	33	60
1955	14	27	35	61
1960	14	28	36	61
1965	13	24	32	57
1970	11	22,5	30	55
1973	11	22	29	53

Aan de precieze waarde van deze cijfers mag niet veel betekenis worden gehecht. Het gaat - het zij nogmaals gezegd - om niet meer dan een globale indruk. Als we dit voor ogen houden, kunnen we een paar algemene conclusies aan deze tabel verbinden:

1. Gedurende de hele beschouwde periode is er sprake van een zeer sterke ongelijkheid van vermogens, veel sterker dan bijvoorbeeld de ongelijkheid van inkomens. In de meest recente periode, die van 1965 tot 1973, bezit de rijkste 1% van de bevolking - waarbij, nogmaals, kinderen en gehuwde vrouwen niet zijn meegerekend - bijna evenveel als de armste 90%: elk ongeveer 30%. Ter vergelijking: in 1967 genoot de 1% hoogste-inkomenstrekken tegen de 10% van het totaal aan geregistreerde bruto-inkomens, de 10% hoogste-inkomenstrekken ongeveer een-derde (23).
2. In de beschouwde periode als geheel is er een duidelijke nivellering in de ongelijkheid van vermogens opgetreden. Aan het begin van deze eeuw bezat de rijkste 1% van de bevolking meer dan de helft van het totale privé-vermogen, thans beduidend minder dan de helft. De rijkste 1% bezit thans verhoudingsgewijs zelfs heel wat minder dan de rijkste 0,5% aan het begin van deze eeuw, en het percentage dat de rijkste 5% thans voor zijn rekening neemt is niet veel meer dan wat de rijkste 1% 60 à 70 jaar geleden kon opeisen. Deconcentratie is het sterkst opgetreden aan de top: de percentages van de rijkste 0,1 en 0,5% op het totaal zijn in de loop van de tijd ongeveer gehalveerd.

Aan deze conclusie moet direct worden toegevoegd, dat hoewel over de hele periode gezien de nivelleringstendens de overheersende is, in verschillende tijden juist denivellering is opgetreden. Voor de vroegst beschouwde periode, die van 1894 tot 1915, zien we enige concentratie, althans van de zeer grote vermogens ten opzichte van de minder grote (zie ook tabel 4) (24). Na 1915 zet een zekere nivellering in. Deze tendens wordt versterkt door de Depressie van de jaren '30, zoals omgekeerd de economische opleving aan het eind van dat decennium weer een vergroting van de vermogensverschillen betekent. Alles bijeen is de ongelijkheid vanaf het einde van de 19e eeuw tot de Tweede Wereldoorlog afgenomen, maar deze afname is niet erg groot geweest.

Tamelijk ingrijpend zijn echter de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog. In geen enkele periode zijn de vermogensverschillen zozeer afgenomen als in de jaren tussen 1939 en 1951. In de loop van de jaren '50 nemen de verschillen weer enigszins toe, in de loop van de jaren '60 daarentegen af, zodat voor de naoorlogse periode als geheel gesproken kan worden van een lichte nivellering (25).

Een interessant beeld van de opbouw van de vermogensverdeling geeft een overzicht van de aandelen in het totaal van verschillende statistische tussencategorieën van vermogensbezitters, waarbij men in plaats van bijv. de rijkste 5% de rijkste 1 tot 5% afzonderlijk beschouwt. De cijfers uit de volgende tabel kunnen direct uit de vorige worden afgeleid.

Tabel 3 - Het aandeel van verschillende categorieën vermogensbezitters in het totale privé-vermogen, in procenten, Nederland 1894-1973.

jaar	rijkste 0,1%	rijkste 0,1-0,5%	rijkste 0,5-1%	rijkste 1-5%
1894	22,5	20	11	24
1908	23	20	10,5	24
1915	24	20	10	24
1920	22	18	9,5	25
1927	21,5	18	10	25
1930	21	17	9	26
1935	17	16	9	26
1939	19	16,5	10	24
1951	13	13	8	26,5
1955	14	13	8	26
1960	14	14	8	25
1965	13	11,5	8	25
1970	11	11,5	7,5	25
1973	11	11	7	24

Deze tabel onthult een paar opvallende regelmatigheden. De rijkste 0,1-0,5% blijkt in alle jaren bijna net zo veel, d.w.z. net iets minder te bezitten dan de rijkste 0,1%. In beide categorieën toont zich eenzelfde tendens tot nivellering. Minder sterk is deze tendens zichtbaar in de ontwikkeling van de categorie van de meest vermogende 0,5-1%: het aandeel van deze categorie neemt betrekkelijk weinig af. Opmerkelijk stabiel is het aandeel van de rijkste 1-5% - steeds ongeveer een kwart van het totaal. De nivellering komt er, met andere woorden, op neer dat de 1% meest vermogenden, en daarvan weer vooral de rijkste helft, verhoudingsgewijs wat heeft moeten afstaan aan die grote meerderheid van de bevolking die niet tot de 5% meest welgestelden behoort. De groepering van 1-5% meest vermogenden heeft daarbij haar positie volledig gehandhaafd. Uiteraard moet dit alles niet al te letterlijk worden genomen: we hebben het niet over reële groepen maar over abstracte statistische categorieën waarvan de grenzen slechts ter wille van de overzichtelijkheid zijn getrokken, en in werkelijkheid ontvangen en geven deze categorieën niet direkt van en aan elkaar.

Hoe rijk zijn en waren de rijken nu? Alleen absolute cijfers over de vermogensomvang geven hiervan een indruk. Deze worden in de volgende tabel gepresenteerd.

Tabel 4 - Laagste en gemiddelde vermogens van verschillende categorieën vermogensbezitters volgens vermogensbelasting, in duizenden guldens, Nederland 1894-1973.

jaar	ondergrens x f 1000,-				gemiddelde x f 1000,-			
	rijkste 0,1%	0,5%	1%	5%	0,1%	0,1-0,5%	0,5-1%	1-5%
1894	394	115	62	11	881	198	83	24
1908	396	114	61	10	911	197	82	23
1915	401	114	60	11	950	199	81	23
1920	589	172	96	19	1400	293	125	40
1927	535	156	88	19	1290	266	116	38
1930	554	165	94	20	1349	279	119	43
1935	346	113	66	16	898	181	85	30
1939	372	118	69	16	886	193	98	29
1951	415	147	92	28	894	226	113	47
1955	580	199	121	36	1302	312	150	62
1960	879	297	179	50	1979	472	227	88
1965	1120	403	252	73	2662	585	314	128
1970	1299	474	306	95	2940	704	379	160
1973	1472	541	350	110	3375	816	427	187

Voor wie dacht dat we het uitsluitend over miljonairs hadden, moeten deze cijfers enigszins verrassend zijn. Wel zijn ze ongetwijfeld te laag, - de onbetrouwbaarheid geldt nog veel sterker de absolute getallen dan de relatieve verhoudingen. Dan nog is het opmerkelijk, hoe weinig spectaculair de gemiddelde vermogensomvang van verschillende relatief rijke categorieën blijkt uit te vallen, of anders gezegd: hoe klein de minderheid is die over echt grote vermogens beschikt. Opvallend is verder de snelle daling van de gemiddelde vermogensomvang vanaf de rijkste 0,1% naar de volgende categorieën; ook hieruit blijkt de hoge vermogensconcentratie. Tenslotte is ook uit deze tabel de tendens van lange-termijn-nivellering af te leiden: de gemiddelden van de lagere categorieën zijn over de periode als geheel sterker gestegen dan die van de hogere.

4. De uitkomsten nader bekeken.

De in de vorige paragraaf gegeven cijfers over de vermogensverdeling berusten op een aantal vooronderstellingen die stuk voor stuk problematisch zijn. Enkele daarvan zal ik hier in het kort behandelen.

1. *De "validiteit" van de statistieken.* Het belangrijkste type bezit dat de achtereenvolgende wetten op de vermogensbelasting - die van 1893 en die van 1964 - buiten beschouwing laten, wordt gevormd door al die duurzame consumptiegoederen die onder "huisraad" vallen. De relatieve betekenis hiervan is groter naarmate het vermogen kleiner is, wat impliceert dat het in beschouwing nemen van deze goederen de gemeten concentratie minder groot zou maken. Dit geldt het sterkst voor de periode vanaf ongeveer 1960, waarin het bezit van duurzame consumptiegoederen zich sterk uitbreidde, hetgeen inhoudt dat de nivellering in die

periode, ceteris paribus, groter is geweest dan berekend, wanneer men alle duurzame consumptiegoederen in beschouwing wil nemen.

De wet op de vermogensbelasting bestrijkt slechts een gedeelte van de levensverzekeringspolissen en rechten op lijffrente. Het helemaal buiten beschouwing laten van deze soorten vermogen - die niet in alle opzichten als privé-vermogen zijn te beschouwen - zou althans in de naoorlogse jaren een iets hogere concentratie te zien geven, het volledig opnemen ervan een wat geringere concentratie. Veel sterker zou de vermindering van de gemeten concentratie - en een corresponderende toename van geconstateerde nivellering - echter worden bij het in rekening brengen van pensioenrechten; daarmee zouden we aansluiten bij elders verrichte studies, maar ons verwijderen van wat in het spraakgebruik als persoonlijk vermogen geldt (26).

Moeilijk te schatten is het effect van allerlei wijzigingen in de wet op de vermogensbelasting op het beeld dat de cijfers van de ontwikkeling geven. Geen van de wijzigingen lijkt echter ingrijpend genoeg geweest te zijn om veranderingen in de geregistreerde vermogensverhoudingen voor meer dan een gering gedeelte te kunnen verklaren.

2. *De betrouwbaarheid van de statistieken.* Ontduiking van belasting en onderschatting van de waarde van bezittingen maken dat de betrouwbaarheid van de registratie niet erg groot mag worden geacht. Vooroorlogse, zeer ruwe en waarschijnlijk nog te lage schattingen spreken van een "fraudepercentage" dat varieert van 6 tot ruim 13% (27). Bijzonder groot was waarschijnlijk de onbetrouwbaarheid in de begintijd van de vermogensbelasting, toen de belastinginspectie uiterst gebrekkig functioneerde (28). Verder is de onderschatting van de waarde van vermogens vooral groot in tijden van economische hausse en inflatie, wanneer veel bezittingen snel in prijs stijgen.

Wat is de invloed van deze onbetrouwbaarheid op de verdelingscijfers? Waarschijnlijk is de mate van ontduiking en onderwaardering het hoogst bij de grotere vermogens, gegeven het feit dat de mogelijkheden tot ontduiking en de kansen op onderwaardering hier het grootst zijn. Een geheel betrouwbare registratie zou, met andere woorden, een sterkere ongelijkheid laten zien.

Sterke prijsstijgingen, die zoals gezegd de mate van onbetrouwbaarheid in de registratie doen toenemen, deden zich van de beschouwde jaren met name voor in 1915, 1951, 1973 en, in wat mindere mate, 1965 en 1970. Daarnaast trad om een heel andere, eveneens al genoemde reden - nl. het gebrekkig functioneren van de belastingdienst - in de beginjaren van de wet op de vermogensbelasting waarschijnlijk een relatief sterke vertekening op. Alles bij elkaar houdt dit in dat de concentratie vooral hoger moet worden geschat voor de periode 1894-1915, het jaar 1951 en de tijd vanaf 1965. De nivellering sinds 1920 wordt dan sterker dan tabel 2 suggereert, de concentratietenden-
dens in de jaren '50 zou erdoor voor een belangrijk deel kunnen

wegvallen en de nivellering in de jaren '60 en '70 zou erdoor verminderen. Deze laatste, meest recente nivellering kan hiermee echter nog niet worden wegverklaard.

3. *De eenheid van vermogensbezitter.* Een lichte vertekening in de richting van een onderschatting van de werkelijke mate van ongelijkheid treedt op doordat mensen onder de 20 jaar niet bij de populatie zijn meegeteld maar zijn toegerekend aan de huishoudens waartoe ze behoren, terwijl ze voor een (gering) deel wel als afzonderlijke eenheden in de statistieken zijn opgenomen. De som van de geregistreerde vermogens van deze categorie ligt echter steeds ver beneden de 1% van het geregistreerde totaal (29), zodat deze onvolkomenheid te verwaarlozen is.

Heel anders zouden de berekende cijfers natuurlijk worden, wanneer de vermogens van gehuwde vrouwen en kinderen afzonderlijk zouden zijn geregistreerd en meegeteld, of als consequent was uitgegaan van de eenheid "huishouden". Bij internationale vergelijking moet dit in het oog worden gehouden.

4. *Het aangenomen minimum-vermogen.* Strikt genomen, is de aanname van het minimum-vermogen steeds onjuist: sommige mensen hebben letterlijk geen cent, anderen zelfs een "negatief vermogen". Nochtans kan het aangenomen minimum als een redelijke benadering gelden, als de overgrote meerderheid van de bevolking niet minder dan dat minimum bezit. Er zijn echter aanwijzingen dat het met name voor de beginjaren aan de hoge kant is genomen, dat derhalve de ongelijkheid van vermogens groter was en de nivellering sinds die eerste periode (zeg van 1894 tot 1915) sterker (30). Een hoger of lager minimum-vermogen maakt overigens niet zoveel uit voor de verdelingscijfers. Zo betekent een verlaging van het minimum voor 1939 van 10 naar 1 gulden dat het aandeel van de rijkste 1% met nog geen 2% toeneemt, en een verlaging van het minimum voor 1970 van f 120,- naar f 50,- een toename van het aandeel van de rijkste 1% met 0,5%.

Wat leveren al deze overwegingen tezamen op? De geopperde correcties, ook de in cijfers uitgedrukte, zijn te ruw en onderling te lastig vergelijkbaar om een kwantitatieve berekening van de per saldo aan te brengen wijzigingen toe te staan. Wel kunnen we zeggen dat aan de algemene conclusies die op de voorlopige resultaten zijn gebaseerd, geen afbreuk wordt gedaan. Als we uitgaan van de definitie van vermogen volgens de bepalingen van de wet op de vermogensbelasting, moet de concentratie voor diverse jaren hoger worden geacht dan berekend is, en wel het meest voor de eerste beschouwde jaren. Volgens een ruimere definitie van vermogen, waarin alle gebruiksgoederen en eventueel ook rechten op uitkeringen (verzekeringen, pensioenen) zijn begrepen, is de concentratie in diverse jaren geringer dan berekend, met name in de meest recente jaren. Beide beweringen tezamen leveren het beeld op van een sterkere lange-termijnnivellering dan in de cijfers is uitgedrukt. Deze conclusie wordt alleen ondermijnd door het gegeven van de toegenomen inflatie, die in de laatste beschouwde jaren kan hebben geleid

tot een extra grote onderschatting van vooral de grotere vermogens. Met name de cijfers over 1973 (voor 1965 en 1970 was de prijsstijging nog niet zo uitzonderlijk groot) moeten dan ook met enig wantrouwen worden bekeken.

Een laatste, fundamenteel uitgangspunt is nog niet genoemd: dat van de gebruikte maatstaf voor de mate van ongelijkheid van vermogens. Is het aandeel van de rijkste zoveel procent van de bevolking in het totaal als zodanig geschikt? Afgezien van eventuele bezwaren van louter technische aard, wordt deze maatstaf door sommigen aangevochten met het argument dat absolute verschillen minstens zo belangrijk zijn als relatieve, dat bijvoorbeeld de ongelijkheid tussen de miljonair en de bezitter van een half miljoen groter is dan de ongelijkheid tussen de bezitter van twee en die van één ton. Wanneer nu de absolute verschillen zijn toegenomen, zouden we derhalve kunnen spreken van een vergroting van ongelijkheid.

Voor een beantwoording van de vragen die deze redenering oproept zou een uitvoerige beschouwing nodig zijn, uitvoeriger dan hier mogelijk is. Het beoordelen van de mate van ongelijkheid berust op allerlei kwalitatieve, ten dele normatieve overwegingen. Ter ondersteuning van de standaard van relatieve verschillen kan men wijzen op de afnemende betekenis van absolute verschillen in rijkdom voor de bevrediging van behoeften en statusonderscheidingen, naarmate de vergeleken rijkdommen groter zijn; oftewel, in economische termen, het "verminderend grensnut" van goederen. Ook kan men wijzen op de consequenties van veranderingen in relatieve bezitsverschillen voor machts- en afhankelijkheidsverhoudingen, bijv. op de sterke vermindering van persoonlijke afhankelijkheid die het resultaat kan zijn van het verwerven van een zeker minimum aan economische zekerheid. Uiteraard kunnen bezitsverschillen hierbij niet los gezien worden van andere aspecten van sociale ongelijkheid.

5. Conclusies.

De voornaamste conclusies zijn ook in het licht van de in de vorige paragraaf gemaakte voorbehouden wel te handhaven: a. gedurende de hele beschouwde periode kan gesproken worden van een grote ongelijkheid van privé-vermogens. b. Op langere termijn is er sprake van een nivelleringstendens in de verdeling van vermogens, zij het dat deze niet continu is. Tussen beide conclusies lijkt een zekere spanning te bestaan - gegeven een bepaalde politieke voorkeur zal men graag op één van beide de nadruk willen leggen -, maar in feite zijn ze heel goed verenigbaar. De eerste conclusie bevestigt het idee dat onze samenleving nog steeds een sterke ongelijkheid kent, een harde kern van zeer ongelijk verdeelde privileges. De tweede conclusie geeft aan, dat ook die "harde kern" niet stabiel is, dat ook hier - zelfs hier - op den duur een zekere vermindering van ongelijkheid te bespeuren valt.

Vele vragen blijven open. Een vraag die zich direkt opdringt is die naar het unieke dan wel exemplarische van de Nederlandse

verhoudingen. Hebben zich in andere Westerse staten vergelijkbare veranderingen voltrokken? Moeilijker te beantwoorden zijn vragen als: Wat betekent de hier signaleerde ontwikkeling in het licht van ermee samenhangende ontwikkelingen als de gestadige inperking van persoonlijke eigendomsrechten en de uitbreiding van sociale verzekeringen en voorzieningen? Welk licht zou de hier gegeven analyse kunnen werpen op de toepasbaarheid van begrippen als "kapitalisme" en "bourgeoisie"? Via welke mechanismen zou de lange-termijn-nivellering in de verdeling van privé-vermogens te verklaren zijn? En hoe komt het dat de nivellering in sommige perioden, zoals die rond de Tweede Wereldoorlog, zo sterk was en in andere helemaal niet optrad? Op deze vragen wil ik in een volgend artikel ingaan.

Appendix: werkwijze en nadere argumentatie

De regelmaat in de opbouw van de vermogensverdeling volgens de gegevens van de vermogensbelasting bleek voor alle jaren te kunnen worden uitgedrukt in de formule: $\log \log N(\text{pop})/N(v) = a \log \log v/v(0) + b$ (31). Hierin is $N(\text{pop})$ de omvang van de populatie, $N(v)$ het aantal mensen dat een vermogen v of meer bezit, $v(0)$ het aangenomen minimum-vermogen, en zijn a en b berekende constanten. (Gegevens betreffende vermogens van 2 miljoen en meer bleken drastisch te kunnen afwijken van de regelmaat; deze zijn dan ook, indien überhaupt bekend, niet verwerkt in de berekening van de constanten a en b .)

Na berekening van deze constanten (d.m.v. regressie-analyse) zijn voor een aantal waarden van v onder de belastinggrens de bijbehorende waarden van $N(v)$ bepaald. Het totale vermogen binnen elk der aldus vastgestelde klassen is berekend door uit te gaan van een zg. Pareto-verdeling binnen die klassen (volgens welke $\log N(v) = \log A - \alpha \log v$) (32); dit bleek een goede benadering te zijn, mits de klassegrenzen niet te ruim werden genomen. De bijbehorende formule: $V = \frac{1}{\alpha-1} (N_1 v_1 - N_2 v_2)$; hierin is V het totale vermogen binnen een klasse, zijn v_1 en v_2 de vermogens bij de klassegrenzen en N_1 en N_2 de bijbehorende aantallen mensen (33).

Voor sommige jaren bleken de bekende gegevens systematisch, zij het niet erg sterk, af te wijken van de aangenomen regelmaat. Waar dit het geval was en bovendien andere gegevens in dezelfde richting wezen, is een correctie toegepast op basis van de systematische afwijking. Deze komt erop neer dat voor 1960 en latere jaren de totalen met enkele procenten zijn opgehoogd.

Ook de vermogens van de rijkste 0,1% enz. zijn berekend door uit te gaan van een Pareto-verdeling binnen elk der statistische klassen.

De waarde van a in de eerstgenoemde formule geeft al direct enig inzicht in de mate van ongelijkheid: naarmate deze waarde groter is, is de ongelijkheid in het algemeen kleiner. Dit bleek bij vergelijking van de waarden van a met het aandeel van de rijkste 1% (enz.) in het totaal, en kan ook beredeneerd

worden: naarmate a groter is, stijgt bij een bepaalde toename van v de waarde van $N(\text{pop})/N(v)$ sterker, m.a.w. neemt $N(v)$ - het aantal mensen dat een bepaald vermogen tenminste bezit - sneller af, m.a.w. is de spreiding der vermogens minder groot. De constante a is hierin te vergelijken met de α van Pareto; deze laatste grootheid is hier echter niet goed bruikbaar, omdat deze over verschillende vermogensklassen verre van constant is, maar een gestadige daling (gerekend vanaf de hoogste klasse) vertoont.

De aangenomen regelmaat is om een aantal redenen beter bruikbaar als hulpmiddel voor het schatten van het totale privé-vermogen dan misschien op het eerste gezicht lijkt: 1. De overeenstemming tussen formule en bekende gegevens kan voor alle jaren bevredigend worden genoemd, en is voor sommige jaren zelfs verbluffend groot (zie bijv. noot 18). 2. De mate van deze overeenstemming blijkt niet kleiner te worden, naarmate het percentage van de bevolking dat onder de bekende gegevens valt groter is. De regelmaat is, met andere woorden, onafhankelijk van de toevallige registratiegrens. Dit versterkt het vermoeden dat de in de formule uitgedrukte regelmaat in elk geval een stuk verder strekt dan de bekende gegevens, - juist het gebied waar zich een groot deel van het totale vermogen bevindt. 3. De kleine vermogens, die ver van de bekende gegevens verwijderd zijn, hebben sowieso weinig invloed op het totaal. Zelfs een drastische discrepantie tussen de berekende en de feitelijke vermogens van bijvoorbeeld de armste helft van de bevolking zal voor het totaal nog niet veel hoeven uit te maken. 4. Om dezelfde reden is ook de invloed van tamelijk grote wijzigingen in het aangenomen minimum-vermogen - dat onvermijdelijk iets willekeurigs heeft - op het geschatte totaal gering.

De belangrijkste toetssteen is echter gelegen in een confrontatie met andersoortige gegevens. Voor de jaren 1955 en 1960 is een onafhankelijke schatting gemaakt aan de hand van gegevens over diverse soorten inkomsten uit vermogen (waaronder winsten) over de jaren 1954 resp. 1959; de rendementen van diverse soorten vermogen konden worden berekend uit de vermogensstatistiek betreffende de inkomsten uit verschillende vermogensbestanddelen waarbij de omvang van die verschillende vermogensbestanddelen gegeven was (34). (Voor 1960 bleken de rendementen systematisch te variëren per vermogensklasse; vandaar dat hiervoor de rendementen in de laagste klasse boven de registratiegrens, die van 50000 tot 100000, zijn aangehouden.) Bij het aldus berekende totaal is een percentage "overige bezittingen" toegevoegd (dit percentage is ontleend aan de gegevens van de vermogensbelasting) en een percentage "schulden" (idem) afgetrokken. Tenslotte is nog een (als minimum te beschouwen) bedrag toegevoegd dat geacht kan worden het vermogen te vertegenwoordigen van degenen die helemaal geen belasting betalen of uitsluitend loonbelasting. Resultaat van deze berekeningen: voor 1955 een totaal privé-vermogen van 40,2 miljard, voor 1960 een totaal van 64,3 miljard. Het eerste cijfer ligt 1,7% lager dan

het oorspronkelijk berekende totaal, het tweede cijfer 2,2% hoger (maar in het laatste geval is in de oorspronkelijke schatting al een correctie ingebouwd). Gezien o.m. deze laatste afwijking kunnen de totalen voor 1960 en latere jaren als minima worden beschouwd; voorzover ze te laag zijn, is de nivellering verder voortgeschreden dan berekend.

Tenslotte is de hier ontwikkelde benadering toegepast op gegevens over Engeland, 1954 (35). Volgens de beproefde methode is geëxtrapoleerd vanuit gegevens over 3,5% van de bevolking; het aldus berekende totaal bleek slechts 1,3% af te wijken van dat waar de onderzoekers langs meer empirische weg op uitkwamen.

NOTEN

Van de velen die mij bij de voorbereiding en voltooiing van dit stuk geholpen hebben wil ik hier met name bedanken: Rob Potharst, prof. N.H. Douben, Eddy Szirmai, Dick Pels, en de heren Stoffer en Westen van het C.B.S.

1. Vgl. Goudsblom (1974), pp. 126-7.
2. Bijv. Mills (1956), Domhoff (1967).
3. Zie bijv. Gouldner (1970), pp. 304-313.
4. O.a. in Dahrendorf (1959).
5. Een goede graadmeter hiervoor vormen de recente jaargangen van *Economisch-Statistische Berichten*. Een snelle blik in de zakenindex van de recente jaargangen leert, dat er talrijke beschouwingen werden gewijd aan inkomensverdeling, inkomenspolitiek e.d., daarentegen geen aan bezit of vermogen, of althans niet genoeg om hiervoor een aparte register-ingang te reserveren. In de vijftiger kreeg dit onderwerp in dit blad nog veel meer aandacht.
6. O.a. Tinbergen (1975), pp. 5-6.
- 6a. De term "functie" heeft hier een andere betekenis dan in het functionalisme gebruikelijk is: het gaat hier niet om functies voor "de samenleving", maar om functies voor aanwijsbare categorieën mensen (vgl. Goudsblom, pp. 154-160). De term "economisch" wordt in dit verband op een heel losse manier gebezigd, zoals aangeduid door de aanhalingstekens; "economisch" betekent hier eigenlijk niet veel meer dan: vermeld in geschriften van economen.
7. Huizen worden in de economie doorgaans beschouwd als kapitaal- of investeringsgoederen, waarschijnlijk om geen andere reden dan dat zij relatief zeer duurzaam zijn en als object van belegging kunnen dienen. Gegeven de functie van huizen voor de bewoners ervan is het althans in een sociologische optiek zinniger om ze als consumptiegoederen te beschouwen.
8. Vgl. Merkle (1968), p. 21: Vermogen is "een bestand aan economische goederen die kunnen worden toegeschreven aan een economische eenheid". In tegenstelling tot bij sommige andere auteurs, worden hier tot het vermogen in principe ook consumptiegoederen gerekend. Voor de vaststelling van vermogens worden in de praktijk echter de minder duurzame goederen en zeer liquide middelen (voedsel, kleding, cash-geld enz.) steeds buiten beschouwing gelaten.

9. Bijv. Mills (1956), Anderson (1974).
 10. Bijv. Marshall (1963), Elias (1971).
 11. Hiervan is veel werk gemaakt door Titmuss (1962) voor Engeland en Kolko (1962) voor de V.S. Vgl. voor Nederland de Kam (1977).
 12. Deze houding wordt - min of meer - aangetroffen bij Britse sceptici als Bottomore (1965) en Giddens (1973). Ook onder economen die zich met inkomensverdeling bezighouden komt een dergelijke houding voor; zie bijv. Albeda/de Galan (1970), p. 132 e.v.
 13. Grafisch uitgedrukt, zijn deze aandelen punten op de zg. Lorenz-curve. Zie voor een uiteenzetting hierover bijv. Pen (1971), p. 67 e.v.
 14. Zo variëren schattingen van het Nederlandse nationale vermogen eind 1948 van 50,0 miljard via 57,8 mrd. tot 63,2 mrd. CBS, *Statistische en Econometrische Onderzoekingen*, resp. 1950, nr. 3; 1954, nr. 1; en 1960, nr. 3.
 15. Voor begin 1951 (eigenlijk: 31 december 1950) is het nationaal vermogen geschat op 71,2 mrd., voor begin 1955 op 107,8 mrd. (CBS, "Het Nationale Vermogen van Nederland, 1948-1958", *Statistische en Econometrische Onderzoekingen*, 1960, 3, pp. 101-118); de op basis van gegevens van de vermogensbelasting berekende totale privé-vermogens voor deze jaren (zie verderop in de tekst) zijn hier minder dan de helft van. Dit grote verschil kan aan de volgende factoren worden toegeschreven: 1. vermogens van stichtingen, verenigingen en publieke lichamen; 2. fondsen t.b.v. pensioenen, sociale uitkeringen en verzekeringen; 3. reserves van N.V.'s, d.w.z. het verschil tussen de waarde van bedrijfskapitaal zoals uitgedrukt in de balans en de waarde van het totale aandelenkapitaal volgens de koers (de eerste is voor diverse jaren zeker twee keer zo groot als de tweede, - zie bijv. Glasz 1950, pp. 972-5); 4. waardering van goederen volgens de zg. vervangingswaarde in de "objectieve" methode, tegenover de marktwaarde (veel lager bij tweede-handsgoederen) volgens "subjectieve" schattingen; 5. onderwaardering in de praktijk van de aanslagen voor de vermogensbelasting; 6. regelrechte ontduiking van belasting.
 16. Vgl. Atkinson (1974), pp. 8-16.
 17. Een soortgelijke werkwijze - maar dan op basis van gegevens van de Britse successiebelasting, die een grotere range van vermogens bestrijkt - is gevolgd door Lydall/Tipping (1961), Appendix.
 18. Dit moge blijken uit een vergelijking tussen de feitelijke en de volgens de aangenomen regelmaat (zie appendix) verwachte aantallen bezitters boven bepaalde vermogensgrenzen in 1939:
Vermogensgrens	Feitelijk aantal bezitters	Verwachte aantal
≥ 1000000	775	772
≥ 500000	2441	2417
≥ 300000	5225	5284
≥ 200000	9436	9487
≥ 100000	23635	24027
≥ 50000	55259	55720
≥ 30000	98561	98014
≥ 16000	184642	184459
19. Hierbij is er van uitgegaan dat (a) de kleinste vermogens heel direct samenhangen met de inkomenspositie en (b) de lagere inkomens ongeveer recht evenredig met het nationaal inkomen per hoofd veranderen. Beide vooronderstellingen zijn m.i. als ruwe benadering acceptabel (zie ook paragraaf 4 en noot 30). Een andere mogelijkheid zou zijn het

- minimum-vermogen recht evenredig te stellen met de gezinsbesparingen per gezin; naar alle waarschijnlijkheid zou dit ongeveer dezelfde resultaten opleveren.
20. Wet op de Vermogensbelasting 1892, art. 9 ter (ontleend aan v. Soest 1935); Wet op de Vermogensbelasting 1964, art. 5 (ontleend aan v. Soest/ v. Soest 1970).
 21. idem 1892, art. 6; idem 1964, art. 8.
 22. De gegevens over de vermogens zijn ontleend aan de volgende publikaties van het C.B.S.: *Statistiek der inkomens en vermogens in Nederland 1930/31* ('s-Gravenhage, 1932); idem 1935/36; idem 1939/40; *Vermogensverdeling 1951* (Utrecht 1954); *Inkomensverdeling 1954 en vermogensverdeling 1955* (Zeist 1959); *Inkomensverdeling 1959 en vermogensverdeling 1960* (Zeist, 1963); *Inkomensverdeling 1964 en vermogensverdeling 1965* ('s-Gravenhage 1969); *Vermogensverdeling 1970* ('s-Gravenhage 1976). Gegevens over tussenliggende jaren zijn aan soortgelijke publikaties ontleend. Gegevens over 1973 zijn ontleend aan *Statistisch Zakboek 1976*, p. 266; deze zijn minder volledig dan de gegevens over voorafgaande jaren. De cijfers over de jaren vóór 1930 zijn aan verschillende bronnen ontleend; voor 1894 en 1908 aan Bongers (1910); voor 1915 aan de Sub-Commissie uit de Commissie voor de Economische Politiek (1929); voor 1920 en 1927 aan C.B.S., *Statistiek der Rijksinkomsten over het jaar 1927* ('s-Gravenhage, 1929), p. 42-43, tabel XXIX. Bevolkingscijfers zijn ontleend aan de volgende C.B.S.-publicaties: *70 Jaar Statistiek in Tijdreeksen*; *Statistisch Zakboek*, diverse jaren; en *Bevolking van Nederland naar geslacht, leeftijd en burgerlijke staat* ('s-Gravenhage 1970). Uit de laatste publikatie zijn cijfers over de aantallen gehuwde vrouwen van 20 jaar en ouder gehaald (voor sommige jaren moest hiervan d.m.v. interpolatie een schatting worden gemaakt). Voor de vaststelling van de populatie-omvang is steeds zoveel mogelijk 1 januari van het betreffende jaar als uitgangsdatum aangehouden (waarbij 31 december is gelijkgesteld met 1 januari van het daaropvolgende jaar), omdat deze samenvalt met of in de buurt ligt van de datum waarvoor de vermogensbelasting wordt bepaald: vóór 1940 was deze 1 mei, na 1945 1 januari. Gegevens over het nationaal inkomen per hoofd van de bevolking, gebruikt voor de vaststelling van het minimum-vermogen, zijn gehaald uit: C.B.S., *75 Jaar Statistiek in Nederland*.
 23. C.B.S., "Een analyse van de ongelijkheid van de persoonlijke inkomens in 1967", *Statistische en Econometrische Onderzoekingen*, 1972, no. 13, p. 69, staat 7.
 24. Eenzelfde conclusie - maar dan in veel sterkere bewoordingen uitgedrukt en daarmee m.i. wat overtrokken - werd ook bereikt door Bongers (1910, 1915 en 1923). Deze vergeleek dezelfde (nominale) statistische klassen in verschillende jaren met elkaar, constateerde dat de aantallen bezitters in de hogere klassen meer waren toegenomen dan die in de lagere en concludeerde hieruit tot toename van de vermogensconcentratie. Aangezien de betekenis van de vermogensklassen door veranderingen in prijspeil en welvaartsniveau in de loop van de tijd kan veranderen, is deze gevolgtrekking niet zonder meer houdbaar (vgl. v.d. Wijk 1939, hst. VIII). Eenzelfde kritiek is van toepassing op de analyse van de periode 1915-1927 door de "Sub-Commissie uit de Commissie voor de Economische Politiek" (1929).
 25. Derksen (1967, i.h.b. pp. 69-74) concludeert eveneens tot aanzienlijke

nivellering in de personele vermogensverdeling in de periode 1939-1963. Hij zet daarbij gegevens van de vermogensbelasting af tegen schattingen van het nationaal vermogen, - een aanvechtbare werkwijze, zoals beargumenteerd in noot 15. Derksen overdrijft de mate van nivellering bovendien doordat hij uitgaat van een veel te lage schatting van het nationaal vermogen in 1939 t.o.v. 1963 (zie voor een raming over eind 1938: C.B.S., "Uitkomsten en enige berekeningen betreffende het nationale vermogen in Nederland in 1938", *Statistische en Econometrische Onderzoekingen*, 1947, 3, pp. 66-74; latere schattingen komen nog hoger uit).

Slooff (1969) concludeert daarentegen: "Alle gevonden gegevens wijzen eerder in de richting van een groter wordende vermogensongelijkheid dan in de richting van het tegendeel" (p. 14). Hij generaliseert daarbij echter te sterk vanuit de periode 1953-1964, en ook voor die periode is het door hem aangevoerde bewijsmateriaal zwak.

In het Rapport van een studiegcommissie uit de drie vakcentralen (1964) worden eveneens conclusies voor een groot deel gebaseerd op de ontwikkelingen in de jaren vijftig (o.a. pp. 75-6).

26. Zie over de effecten van verschillende aannames: Atkinson (1975), pp. 128-132.
27. Derksen (1939), p. 77. Bonger (1923) en de meergenoemde Sub-Commissie (1929) stelden het "fraudepercentage" eenvoudigweg op 10%.
28. Bonger (1923), pp. 8-9.
29. Berekend voor de jaren 1951, 1955, 1963 en 1968 uit de vermogensstatistieken van het C.B.S.
30. Het minimum-vermogen in 1939 is iets minder dan de helft van het toenmalige netto weekloon van de gemiddelde industrie-arbeider (dat ongeveer f 23,- bedroeg), d.w.z. iets minder dan het geldelijk vermogen waarover de gemiddelde industrie-arbeider gemiddeld kon beschikken als hij spaarde noch schulden maakte. Waren we consequent van deze "loon-index" uitgegaan, dan zou het minimum-vermogen in de meeste andere jaren lager hebben gelegen dan nu is aangenomen; voor de naoorlogse jaren staat daar echter tegenover dat hogere lonen meer spaarmogelijkheden toestaan. Zie voor een overzicht van de loonontwikkeling v.d.Spek (1976).
31. Deze formule is in nauw overleg met schrijver dezes ontwikkeld door de wiskundige R. Potharst.
32. Hierover bijv. Douben (1970), pp. 33-35.
33. Deze formule is van Bresciani; ontleend aan v.d. Wijk (1939), p. 50.
34. Alle gegevens ontleend aan: C.B.S., *Inkomensverdeling 1954 en vermogensverdeling 1955*; en C.B.S., *Inkomensverdeling 1959 en vermogensverdeling 1960*. Over latere beschouwde jaren (1965, 1970 en a fortiori 1973) zijn de benodigde cijfers niet beschikbaar.
35. Lydall/Tipping (1961), tabel 3. Voor de extrapolatie is slechts gebruik gemaakt van de gegevens betreffende de vermogens van f 5000 en meer.

LITERATUUR

- Albeda, W./C. de Galan, *Inkomen: vorming, verdeling, beleid*. Groningen, 1970.
- Anderson, Charles H., *The Political Economy of Social Class*. Englewood Cliffs, 1974.
- Atkinson, A.B. (1974), *Unequal Shares*. Harmondsworth, 1974 (sec. ed.).
- Atkinson, A.B. (1975), *The Economics of Inequality*. Oxford, 1975.

- Bonger, W.A. (1910), "Vermogen en inkomen in Nederland", *De Nieuwe Tijd*, XV, 3 (1910), pp. 236-245.
- Bonger, W.A. (1915), "Vermogen en inkomen in Nederland (II, 1908-1913)", *De Nieuwe Tijd*, XX (1915), pp. 226-249.
- Bonger, W.A. (1923), *Vermogen en inkomen in Nederland gedurende den oorlogstijd (1913-1920)*. Amsterdam, 1923.
- Bottomore, T.B., *Classes in Modern Society*. New York, 1966 (1965).
- Centraal Bureau voor de Statistiek, diverse publikaties (zie noten 14, 15, 22, 23, 25, 29 en 34).
- Dahrendorf, R., *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford, 1959.
- Derksen, J.B.D. (1939), "Berekening van het nationale vermogen uit de aangiften der successiebelasting", *De Nederlandsche Conjunctuur*, jrg. 1939, pp. 72-78.
- Derksen, J.B.D. (1967), "Preadvies", in: *Verhoging van de Nationale Spaarquote. Preadvies aan de Vereniging voor Staathuishoudkunde*, pp. 35-96.
- Domhoff, G.W., *Who rules America?* Englewood Cliffs, 1967.
- Douben, N.H., *Het Herverdeelde Inkomen*. Deventer, 1970.
- Economisch-Statistische Berichten*, diverse jaargangen.
- Elias, Norbert, *Wat is Sociologie?* Utrecht/Antwerpen, 1971.
(oorspr. *Was ist Soziologie?* 1970).
- Giddens, Anthony, *The Class Structure of the Advanced Societies*. London, 1973.
- Glasz, Ch., "De tegenwoordige positie van het aandeel in Nederland", *Economisch-Statistische Berichten*, 6 dec. 1950, pp. 972-5.
- Goudsblom, Johan, *Balans van de Sociologie*. Utrecht/Antwerpen, 1974.
- Gouldner, Alvin W., *The Coming Crisis of Western Sociology*. London, 1971 (1970).
- Kam, Flip de, *Belasting betalen is voor de dommen*. Amsterdam, 1977.
- Kolko, Gabriel, *Wealth and Power in America*. New York, 1962.
- Lydall, H.F./D.G. Tipping, "The Distribution of Personal Wealth in Britain", *Bulletin of the Oxford Institute of Economics and Statistics*, vol. 23 (1961), pp. 83-104.
- Marshall, T.H., *Class, Citizenship, and Social Development*. New York, (Anchor Books), 1965 (1963).
- Merkle, Degenhard, *Der Begriff des Vermögens und seine Stellung in der Nationalökonomie*. München, 1968.
- Mills, C. Wright, *The Power Elite*. London etc., 1956.
- Rapport van een studietoelichting uit de drie vakcentrales, *Bezitsvorming door Vermogensaanwasdeling*. Amsterdam/Utrecht, 1964.
- Slooff, F.L.G., *Vermogensaanwasdeling*. Alphen aan den Rijn, 1969.
- Soest, A.J. van (1935), *Inleiding tot de kennis van de wetten op de inkomsten-, vermogens- en dividend- en tantiëmebelasting*. Arnhem, 1935.
- Soest, A.J. van/J. van Soest (1970), *Belastingen*. Arnhem, 1970, 11e druk.
- Spek, J. van der, "Lonen en prijzen vanaf 1970", *Economisch-Statistische Berichten*, 24-11-1976, pp. 1144-7.
- Sub-Commissie uit de Commissie voor de Economische Politiek, "Inkomens en Vermogens in Nederland", *Verslagen en Mededelingen van de Afd. Handel en Nijverheid van het Departement van Arbeid, Handel en Nijverheid*, jrg. 1929, no. 10.
- Tinbergen, J., *Income Distribution*. Amsterdam etc., 1975.
- Titmuss, Richard M., *Income Distribution and Social Change*. London, 1962.
- Wijk, J. van der, *Inkomens- en vermogensverdeling*. Haarlem, 1939.